

**MAKTABGACHA YOSHDAGI PSIXIK RIVOJLANISHI
KECHIKKAN (PRK) BOLALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR**

Mahkamova Iroda Suhbatulla qizi

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

1 bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

v.b dotsent PhD Utbasarova Umida.M

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda psixik rivojlanishning kechikishi muammosiga turli yondashuvlar ko'rib chiqilgan. Ushbu yosh davrida miyaning faoliyati xususiyatlari va ularning bolaning harakat, nutq, ijtimoiy hamda psixik rivojlanishiga ta'siri tavsiflangan. Muallif maktabgacha yoshdagi bolalarda fikrlashning o'ziga xos rivojlanish jihatlarini aniqlagan bo'lib, ular past bilish faolligi, maqsad qo'yish va rejalashtirishning yetarlicha shakllanmaganligi, umumlashtirish, tahlil, sintez va taqqoslash kabi aqliy operatsiyalarning sust rivojlanishi, shuningdek, fikrlashning dinamik tomonlarining buzilishi bilan tavsiflanadi. Tadqiqot davomida psixik rivojlanishida kechikish bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishida so'z boyligining kamligi, leksik-grammatik tuzilmaning shakllanmaganligi, tez-tez uchraydigan so'z o'zgarishlari hamda yuz mushaklarining gipertonusi kabi nutq apparati nuqsonlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: katta maktabgacha yoshdagi bolalar, psixik rivojlanishning kechikishi, rivojlanish xususiyatlari, psixik funksiyalar, maktabgacha yosh.

Аннотация. В статье рассмотрены различные подходы к проблеме развития детей с задержкой психического развития в период дошкольного детства, описаны особенности работы головного мозга в данный возрастной период и влияние данных особенностей на двигательное, речевое, социальное и психическое развитие ребенка дошкольного возраста.

В данной работе автором охарактеризованы особенности развития мышления, которые заключаются в низкой познавательной активности, отсутствии целеполагания и планирования, не сформированности таких мыслительных операций, как обобщение, синтез, анализ, сравнение, в том, что у детей нарушены динамические стороны мышления.

В процессе исследования были выявлены особенности речевого развития детей дошкольного возраста с задержкой психического развития, которое характеризуется обедненным словарным запасом, не сформированностью лексико-грамматического строя речи, частыми словоизменениями, дефектами речевого аппарата, включая гипертонус мышц лица.

Ключевые слова: *старшие дошкольники, задержка психического развития, особенности развития, психические функции, дошкольный возраст.*

Annotation: *The article discusses various approaches to the issue of mental development delay in preschool children. It describes the characteristics of brain activity during this age period and their impact on the motor, speech, social, and psychological development of the child. The author identifies specific features of thinking development, such as low cognitive activity, lack of goal setting and planning, and underdevelopment of mental operations like generalization, synthesis, analysis, and comparison, as well as disturbances in the dynamic aspects of thinking. The study revealed peculiarities in speech development among preschool children with delayed mental development, characterized by a poor vocabulary, underdeveloped lexical and grammatical structure, frequent word changes, and speech apparatus defects, including facial muscle hypertonicity.*

Keywords: *older preschoolers, delayed mental development, developmental features, mental functions, preschool age.*

Kirish:

Psixologik-pedagogik adabiyotlarni o'rganish jarayonida aniqlanishicha, dolzarb muammolardan biri nafaqat fikrlash operatsiyalarining rivojlanishi, balki

ularni maktabgacha yoshda korreksiya (to'g'rilash, shakllantirish) qilish masalasidir.

Eng muhim masalalardan biri — intellektual rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega bolalar uchun korreksion va rivojlantiruvchi dasturlar ishlab chiqishdir. Bunday bolalar guruhiga autistik spektr buzilishlari, aqliy zaiflik, nutq rivojlanishining kechikishi va psixik rivojlanishning kechikishi (ZPR) bo'lgan bolalar kiradi.

A.R. Luriya o'z asarlarida bunday bolalar uchun rivojlanish va o'qish jarayoni murakkab kechishini ta'kidlagan. Bu holat miyaning ayrim bo'limlari rivojlanishidagi o'ziga xosliklar bilan bog'liq bo'lib, ular o'z tengdoshlari kabi bilim va ko'nikmalarni tez o'zlashtira olmaydilar.

ZPR bo'lgan bolalarda miyaning faoliyatidagi buzilishlar miya yetilayotgan davrda, ya'ni uning rivojlanishi hali to'liq yakunlanmagan paytda namoyon bo'ladi. Shu munosabat bilan A.R. Luriya “miyaning yetilmagan tuzilmalari bolaning maktabgacha yoshidagi harakat, nutq, ijtimoiy va psixik rivojlanish dinamikasi hamda barqarorligini belgilovchi omillardir”, — deb qayd etgan.

Psixik rivojlanishi kechikkan bolalarning rivojlanish xususiyatlarini o'rganish bilan bir qator olimlar shug'ullangan. Ular orasida G.E. Suxarenova, K.S. Lebedinskiy, T.A. Vlasova, V.I. Lubovskiy, M.S. Pevzner, L.V. Kuznetsova, S.L. Rubinshteyn, E.V. Bochkin va boshqalarni keltirish mumkin.

V.I. Lubovskiy o'z ishlarida “psixik rivojlanishning kechikishi” atamasiga ta'rif bergan: bu atama uzoq vaqt davomida ijtimoiy deprivatsiya (ijtimoiy cheklov) sharoitida yashagan yoki miya yoki markaziy asab tizimi bo'limlarida funksional yetishmovchilik mavjud bolalarga nisbatan qo'llaniladi [6, s.156].

S.L. Rubinshteyn [10] ta'kidlashicha, nutq rivojlanishida kechikishi bo'lgan bolalar uchun tadqiqotning eng istiqbolli yo'nalishi bu — so'z-mantiqiy fikrlashdir. Bu shuning bilan bog'liqki, ushbu bolalar guruhida nutq va fikrlash operatsiyalarining buzilishi eng ko'p uchraydi. ZPR bo'lgan bolalar topshiriqni bajarish jarayonida ko'pincha harakatlar ketma-ketligini ovoz chiqarib aytadilar, bu esa ularning “egosentrik nutqdan” ichki fikrlash rejasiga o'tishini kechiktiradi.

V.V. Davydov esa shuni qayd etgan: ZPR bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda fikrlash operatsiyalarining rivojlanishidagi farqlar ularning xulq-atvorida, ijtimoiy rivojlanishida va bilish faoliyatining xususiyatlarida namoyon bo‘ladi. Olimning fikricha, bunday bolalarda abstraksiyalash, sintez, tahlil va umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalar sust rivojlangan.

Topshiriqlarni bajarish jarayonida bolalar ko‘pincha predmetning muhim belgilarini ajrata olmaydilar, ularning xulosalari dastlabki tanlovlariga mos kelmaydi, umumlashtirish yetishmaydi. Farqlarni aniqlashda ular ko‘pincha faqat eng aniq belgilarni ajratib, kamroq ko‘zga tashlanadigan jihatlarni e‘tiborsiz qoldiradilar. Ularning tavsiflari to‘liq emas va ko‘pincha tartibsiz bo‘ladi.

T.N. Ovchinnikova yozishicha, psixik rivojlanishi kechikkan bolalarga bunday topshiriqlarni bajarish jarayonida mutaxassis yordami zarur. Bu yordamning asosiy yo‘nalishi — “bolani o‘zi mustaqil ravishda predmetlar orasidagi farqlar yoki muhim belgilarni topishga intilishga undashdan iborat” [9, s.89].

E.V. Bochkinaning fikricha, ZPR bo‘lgan bola uchun mutaxassis yordami shundan iborat bo‘lishi mumkin: mutaxassis bolaga o‘zining mustaqil ravishda berilgan vazifani bajara olish qobiliyatini anglashga yordam beradi [3, s.5]. Bola xato qilsa, kattalar uni qo‘llab-quvvatlashi va yordam berishiga ishonch hosil qilishi kerak. Shu kabi yondashuv natijasida bola o‘ziga bo‘lgan ishonchni his eta boshlaydi.

Bunday bolalar taklif etilgan topshiriqlarni nisbatan osonroq bajaradilar va ular uchun yangi bo‘lgan yechim algoritmlarini yanada ishtiyoq bilan o‘rganadilar.

Biroq, ZPR (psixik rivojlanishning kechikishi) bo‘lgan bolalar uchun yangi masalalarni yechish algoritmlarini o‘zlashtirish ancha qiyin kechadi. Bu ularning so‘z boyligi cheklanganligi, atrof-muhit haqidagi tasavvurlarining torligi hamda umumiy tushunchalarning yetarlicha shakllanmaganligi bilan bog‘liq. Shuningdek, bunday bolalarda fikrlashning moslashuvchanligi va mavhumlik darajasi past bo‘ladi, bu esa ularga bir savolga bir nechta javob variantlarini topishni yoki abstrakt tasvirlardan foydalanishni talab qiluvchi topshiriqlarni bajarishda qiyinchilik tug‘diradi.

Ushbu kamchiliklarni tuzatish uchun tarbiyachi yoki psixolog formal-mantiqiy va obrazli bog‘lanishlarni shakllantirishga qaratilgan mashqlarni qo‘llashi mumkin. Bu bolaga predmetlar orasidagi o‘zaro aloqalarni yaxshiroq tushunishga, atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. Masalan, bolalarga abstrakt shakllarni to‘liq obrazga aylantirib chizish topshirig‘ini berish foydali bo‘ladi.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan xulosa qilish mumkinki, psixik rivojlanishi kechikkan bolalarda fikrlash jarayoni normal rivojlanishdagi bolalarga qaraganda boshqa yo‘nalishda kechadi. L.N. Blinova ta’kidlaganidek, bunday bolalar guruhida quyidagi o‘ziga xos xususiyatlar kuzatiladi:

1. past bilish faolligi;
2. maqsad qo‘yish va rejalashtirishning yo‘qligi;
3. umumlashtirish, sintez, tahlil, taqqoslash kabi fikrlash operatsiyalarining yetarli shakllanmaganligi;
4. fikrlashning dinamik jihatlarida buzilishlar mavjudligi.

Bilish qiziqishi, avvalo, bolalarning qiziquvchanligi, yangi stimullarning yangiligi tufayli faollashgan diqqat va intellektual tashabbus bilan ifodalanadi [1, s.11]. Psixik rivojlanishi kechikkan bolalarning aksariyati intellektual kuch sarflashga va ularga berilgan topshiriqni hal qilishga yetarli tayyorgarlikka ega emas. Shu omillar ularning fikrlash rivojlanishidagi o‘ziga xoslikni belgilaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish tarkibiy qismlariga diqqat, sezgi, idrok, xotira va nutq ham kiradi.

O‘zbek psixologik-pedagogik adabiyotlarida maktabgacha yoshdagi psixik rivojlanishi kechikkan bolalarning diqqat xususiyatlarini M.S. Pevzner, K.V. Demyanov, T.A. Vlasova, D.F. Chuprov, O.V. Almazova, E.A. Strebelyova, N.V. Pyatibratova, G.I. Jarenkova kabi olimlar o‘rganishgan. Ularning tadqiqotlarida quyidagi xususiyatlar aniqlangan:

1. diqqatning barqaror emasligi;
2. oson chalg‘ish;
3. diqqatning past konsentratsiyasi;

4. faoliyatdan “uzilib qolish”;
5. ularning faoliyatini doimiy nazorat qilish zarurligi;
6. diqqatning tanlovchanlik darajasi juda pastligi;
7. diqqat hajmining cheklanganligi;
8. diqqatni bir nechta faoliyatga bo‘lish darajasi pastligi;
9. yorqin, chalg‘ituvchi ob’ekt yoki hodisalarga diqqatning haddan tashqari yo‘naltirilishi.

Tajriba tadqiqotlari jarayonida aniqlanishicha, psixik rivojlanishi kechikkan maktabgacha yoshdagi bolalarning diqqat darajasi normal rivojlanishdagi tengdoshlarnikiga nisbatan ancha past ekanligi kuzatilgan.

Natijada B. Burdon tomonidan o‘tkazilgan “Korrektura sinovi” diagnostikasi asosida aniqlanishicha, ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalar tengdoshlariga nisbatan tez-tez chalg‘iydilar, topshiriqni bajarishda esa ko‘plab xatolarga yo‘l qo‘yadilar. Bu esa vazifani bajarish tezligining pasayishiga olib keladi.

Z. Trjesoglava ta’kidlaganidek, ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalarda ko‘pincha e’tibor tanqisligi kuzatiladi. Bu buzilish ayrim xulq-atvor belgilari bilan birga kechadi:

1. parishonxotirlik;
2. tartibsizlik;
3. ko‘rsatmani eslab qolish va bajarishdagi qiyinchiliklar;
4. tajovuzkorlik namoyon bo‘lishi;
5. yuqori darajadagi chalg‘uvchanlik;
6. e’tiborsizlik;
7. ortiqcha harakatlilik;
8. lug‘at boyligi kam bo‘lishiga qaramay ortiqcha so‘zlashish faolligi [5, 305-bet].

N.N. Zavadenko ta’kidlaganidek, diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi o‘g‘il bolalarda qizlarga qaraganda tez-tez uchraydi. Bu esa qizlarda asab tizimining kompensator funksiyasi yaxshiroq rivojlanganligi bilan izohlanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishi kechikkan bolalarda e'tibor rivojlanish darajasi bo'yicha individual ko'rsatkichlarning keng farqi mavjud. Bolalarning aksariyati past darajadagi e'tibor rivojlanishiga ega. Ular tez chalg'iydi, topshiriqlarni bajarish jarayonida ko'p xatolarga yo'l qo'yadi.

Ruhiy rivojlanishning keyingi tarkibiy qismi sifatida sezgi va idrokni ko'rsatish mumkin. Aynan shu psixik jarayonlar asosida bolaning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari shakllanadi. Bu jarayon shunday kechadiki, bola predmetlar yoki hodisalar orasidan ayrim belgilarni, xususiyatlarni ajratib oladi, ularni umumlashtiradi va o'z tajribasiga singdiradi.

Odatda, ruhiy rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalar idrok va sezgi rivojlanishining me'yorga yaqin darajasini namoyon etadilar.

L.A. Venger ta'kidlaganidek, "idrok jarayoni alohida tasvirlar va sezgilar yig'indisigagina teng emas" [4, 60-bet]. Idrok — bu yangi sezgilar va ilgari hosil bo'lgan idrok izlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasidir. Ruhiy rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalarda aynan shu o'zaro ta'sir jarayonida buzilishlar kuzatiladi.

L.A. Vengerning fikricha, bu jarayon bir nechta jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. tasavvurlar sezgi etalonlari bilan birgalikda shakllanadi va predmetlarning turli xususiyatlari haqidagi bilimlarni ifodalaydi;
2. idrokiy tasvirlar va harakatlarning shakllanishi hamda takomillashuvi real obyektlar, narsalar va hodisalar xususiyatlarini tahlil qilishda sezgi etalonlaridan to'g'ri foydalanish uchun zarurdir.

Ruhiy rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalarda, eng avvalo, atrofdagi predmet va hodisalar haqidagi bilimlarning cheklanganligi va parchalanib ketganligi kuzatiladi. Bu holat nafaqat bolaning tajribasining kamligi, balki shakllangan tasvirlarning predmetlilik va tuzilmalilik jihatidan buzilganligi bilan ham bog'liq.

Idrokning cheklanganligi va parchalanib ketganligining asosiy belgisi — bu bolalarning odatdagi holatdan biroz farq qiluvchi predmetlarni tanishda qiyinchilikka duch kelishlaridir. Shuningdek, kontur tarzida tasvirlangan predmet va hodisalarni tanishda ham qiyinchilik sezadilar.

Soyada tasvirlangan predmetlarni bolalar ko‘pincha yangi obyekt sifatida qabul qiladilar. Agar konturlar bir-birining ustiga tushsa, bolalar adashib qoladilar va turli predmetlarning konturlarini ajrata olmaydilar.

V.B. Nikishina [8] ta’kidlaganidek, bunday bolalar ko‘pincha konturlari o‘xshash bo‘lgan predmetlar yoki harflarni aralashtirib yuboradilar va tanimay qoladilar.

X. Spionek qayd etganidek, maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalarning aksariyatida ko‘rish idrokining shakllanishida orqada qolish kuzatiladi. Bu holat keyinchalik o‘qish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarning asosiy sababi hisoblanadi. Olim shuningdek, ko‘rish idrokining rivojlanishidagi kechikish bilan bir qatorda, idrokning yaxlitligi buzilganligini ham qayd etgan.

Ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalar butun obyekt tarkibidan alohida obraz va elementlarni ajratib olishda qator qiyinchiliklarga duch keladilar.

S.K. Sivolapov yozganidek, bunday bolalar uchun butun predmet obrazini to‘ldirishga qaratilgan topshiriqlarni bajarish juda mushkul. Ushbu topshiriqlar natijasida olingan obrazlar aniqlik jihatidan past va miqdor jihatidan ularning tengdoshlariga nisbatan ancha kam bo‘ladi.

Bunday bolalar ko‘pincha shaklni fon (orqa plan)dan ajrata olmaydilar. Tasvirning yaxlitligi sekin shakllanadi, chunki ular predmetning alohida qismlarini bir butun obrazga birlashtira olmaydilar. Bola obraz tafsilotlarini ilg‘amaydi, shakl va ranglarni yomon farqlaydi, natijada o‘rganilayotgan obyektning to‘liq manzarasini yaratish qiyinlashadi.

E’tibor rivojlanishidagi bu kechikishni bartaraf etish uchun mashg‘ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, bola pedagog bilan birgalikda bosqichma-bosqich obyektning bo‘laklaridan yaxlit obrazni yaratish algoritmini shakllantira olsun.

Ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalarning idrok xususiyati shundaki, ular tengdoshlariga qaraganda axborotni sekinroq qabul qiladilar va qayta ishlaydilar.

Ular uchun o'rganilayotgan predmet yoki obyekt haqida ma'lumotni yodlab olish uchun ko'proq vaqt talab qilinadi. Matn yoki obyektning ko'plab tafsilotlari bolaning diqqat doirasidan tashqarida qoladi, bu esa o'zi ko'rgan yoki eshitgan narsani qayta hikoya qilish imkoniyatiga ta'sir qiladi.

A.N. Tsymbalyuk ta'kidlaganidek, ruhiy rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalarda idrokning buzilishi kompleks xarakterga ega, u quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

operatsion,
identifikatsion,
perseptiv,
motivatsion-maqсадli komponentlar.

Olim idrokning passivlik darajasi yuqori ekanini, bu esa murakkab masalalarni hal etishga bo'lgan istakning pastligi bilan ifodalanishini aytgan. Bu holat quyidagi omillar bilan izohlanadi:

1. tahlil hajmining cheklanganligi;
2. sintezga nisbatan tahlil faoliyatining ustunligi;
3. muhim belgi bilan ikkinchi darajali belgini ajrata olmaslik;
4. diqqatning yorqin belgilariga qaratilishi;
5. umumlashtirish harakatining qo'llanilmasligi;
6. sezgi etalonlaridan foydalanilmasligi;
7. obyektни maqsadli o'rganishning yo'qligi;
8. izlanish faoliyatining impulsivligi va tartibsizligi.

Yuqoridagi omillar asosida nafaqat idrokning kompleks jarayoni, balki maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalarda fazo va vaqt haqidagi tasavvurlar ham buzilganligi aniqlangan.

Bu masala bilan bir qator mahalliy olimlar — B.G. Ananев, E.V. Bochkin, M.M. Doronicheva, A.R. Luriya, E.F. Rybalko shug'ullanganlar. Ularning tadqiqotlarida fazo va vaqt haqidagi tasavvurlar shakllanishining ko'p funktsiyali jarayon ekanligi yoritilgan bo'lib, bu jarayon nafaqat bolaning psixik

xususiyatlariga, balki uning ko‘rish, eshitish va harakat tizimlarining jismoniy holatiga ham bog‘liq.

A.R. Luriya [7] ta’kidlaganidek, bola predmetning fazodagi joylashuvini to‘g‘ri aniqlay oladi, agar

Bola vaqtni to‘g‘ri idrok eta olishi faqat uning analitik-sintetik tafakkuri yetarli darajada rivojlangandagina mumkin bo‘ladi.

E.V. Bochkinaning ta’kidlashicha, ruhiy rivojlanishida kechikish (ZPR) bo‘lgan bolalarda analitik-sintetik tafakkur o‘rtacha yoki past darajada rivojlangan.

“Bunday bolalar fazoviy oraliqlarni ajratishda ko‘p chalkashadilar — boshlanish oraliqlarini oxiriga qo‘yishadi va aksincha” [2, s.115].

M.M. Doronicheva va E.V. Bochkinaning fikricha, fazo idroki bolaning tana sezgilari bilan bevosita bog‘liq, ya’ni o‘z mushak tonusini his etish va tanasining qismlarini fazoda orientatsiya qilish qobiliyatiga tayanadi [3, s.2].

Ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalar ko‘pincha o‘ng va chap tomonni aralashtirib yuboradilar, qo‘l barmoqlarining nomini bilmaydilar yoki chalkashtiradilar.

O‘zini qog‘ozda tasvirlash jarayonida ular tana proporsiyalarini buzadilar, tananing qismlarini noto‘g‘ri joylashtiradilar, shuningdek, mayda, lekin muhim tafsilotlarni — barmoqlarni, burunni, quloqlarni, qoshlarni yoki kiyim qismlarini chizishni unutadilar.

Xulosa: ruhiy rivojlanishida kechikish bo‘lgan bolalarda idrok rivojlanishining nomutanosibligi tez-tez uchraydi. Bunday bolalar yangi ma’lumotni sekin o‘zlashtiradilar va qayta ishlaydilar, ilgari shakllangan sezgi andozalarida chalkashliklarga yo‘l qo‘yadilar. Mahalliy olimlar ta’kidlaganidek, bu bolalarda analitik faoliyat hajmi kichik, diqqat faqat yorqin obyektlarga qaratilgan, umumlashtirish qobiliyati esa sust rivojlangan. Alohida ta’kidlash kerakki, maktabgacha yoshdagi ZPR bolalarda nutq rivojlanishi ham notekis kechadi. Tovushlarni va nutq ohanglarini idrok etishdagi yetishmovchilik bu guruhdagi bolalarning nutq buzilishlarida eng ko‘p uchraydigan belgidir. ZPR bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ekspressiv nutqi (ya’ni og‘zaki ifoda

qilish qobiliyati) soʻz boyligining kambagʻalligi, leksik-grammatik tuzilmaning shakllanmaganligi, soʻz oʻzgarishlarining koʻpligi, hamda nutq apparati nuqsonlari, shu jumladan yuz mushaklarining gipertonusi bilan tavsiflanadi. Nutq rivojlanish darajasi buzilishning asosiy sababiga bogʻliq. Shuni taʼkidlash joizki, miya kelib chiqishli (tserebral-organik) ZPR holatlarida nutq faoliyatining butun tizimi buzilgan boʻladi. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi ZPR bolalarning psixik rivojlanishi normativ (odatiy) bolalarnikidan rivojlanish surʼati va bilimni qabul qilishdagi qiyinchiliklar bilan farq qiladi. Bunday bolalarga atrof-muhitni toʻliq idrok etish va shaxsiy sezgi andozalarini shakllantirish qiyin kechadi. Shuning uchun ham, ushbu bolalar guruhi kattalar yordamiga muhtojdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Алферьева-Термси́кос В.Б. Развитие познавательного интереса у детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста // Тенденции развития науки и образования. – 2022. – № 87-5. – С. 11–13. DOI: 10.18411/trnio-07-2022-165.
2. Бочкина Е.В. Особенности развития представлений о цикличности пространства и времени у детей дошкольного возраста // Вестник МГПУ. Серия: Педагогика и психология. – 2019. – № 2(48). – С. 111–123. DOI: 10.25688/2076-9121.2019.48.2.11.
3. Бочкина Е.В., Дорони́чева М.М., Шати́лова Н.Н., Пло́хих Д.А. Разновидности коморбидных нарушений у детей с ЗПР // Психология и Психотехника. – 2022. – № 4. – С. 1–13. DOI: 10.7256/2454-0722.2022.4.38812.
4. Венгер А.Л. Домашняя школа мышления (для пятилетних детей). – М.: Знание, 1984. – 80 с.
5. Махмудова М.М. Maxsus pedagogika: logopediya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 210 b.
6. Абдуллаева Н.Р. Nutq buzilishlari va ularni tuzatish metodikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019. – 176 b.
7. Исмоилова Г.Т. Psixik rivojlanishida nuqsoni boʻlgan bolalar bilan ishlashning psixologik-pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 155 b.

8. Тожиева М.Ш. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining xususiyatlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. – 98 b